

Művek, nézetek, vélemények

Tomán László

Füst Milán: *A feleségem története*. Magvető Könyvkiadó. — Störr kapitány, aki ezeket az érdekes, őszinte, tengerek, országok, városok és borok illatával és zamatával telített feljegyzéseket készítette önmagáról, feleségéről, közös sorsukról, amely akkor is összefűzte őket, amikor nagyon távol voltak egymástól, Störr kapitány a kétségbeesésig féltékeny, pedig maga sem lehetne a hű férj mintaképe... Felesége el is hagyja a világlátott, kalandoséletű hajóskapitányt, ő azonban nem tud ebbe belenyugodni. Akkor sem, amikor az asszony már halott (ő ezt nem tudja), s az utcán, a tömegben felbukkan, és rögtön el is tűnik volt élettársának alakja. Érzí, hogy ő az igazi, az egyetlen, akihez minden után vissza kell térnie.

Störr kapitány nagyvonalú ember, világfi, Don Juan. Don Juan, aki minduntalan vereséget szenved. Az apró kudarcok nem tragikusak, nem verik le. Életének végzetes hibáit nem tudja helyrehozni, a halottat, aki még mindig kísérti, nem lehet feltámasztani. Ez a legnagyobb veresége.

A feleségem története franciául is megjelent nemrég, s nem csoda, hogy

épp ezt a könyvet fordították le. Mintha a jól ismert és sokszor igazságtalanul elmarasztalt magyar „exportirodalom” legfrissebb terméke volna, amely talán épp azért tarthat számot a külföld érdeklődésére, mert annyira semmi sincs benne, ami az újabb magyar irodalomra emlékeztetne.

Ha csak az nem, hogy egy nagy, ősz költő írta, de úgy, mintha haját még nem lepné dér. Mintha Störr kapitány legjobb éveiben írta volna.

Nazim Hikmet: *Volt-e hát Iván Ivánovics?* Színdarab. Európa Könyvkiadó, Modern Könyvtár. — A Szovjetszövetségben élő török költő, Nazim Hikmet 1955 végén írta ezt a színdarabot. Az olvasó vagy a néző könnyen megállapíthatja, hogy a mű elsősorban politikai jellegű. Ha vannak értékei, inkább dokumentárisak, mint irodalmiak, s ha olyan nagy mértékben nem rína le róla, hogy szerkesztett, ha személyei és cselekménye nem volnának annyira fiktívek, az utókor egy időszak érdekes bizonyítékát találhatná meg benne.

A *Volt-e hát Iván Ivánovics?* egy munkássorsból vezető állásba került szovjet emberről szól, akiben felülkerekedik a gőg, akit megszédített a kezében lévő hatalom, akiben jó talajra hullottak a személyi kultusz bőven hintett magvai. Az író, abban a törekvésében, hogy szatírájának élével a dolgok elevenébe vágjon, de hű maradjon azokhoz az inkább politikai, mint művészi elvekhez, követelményekhez, amelyeket a szocialista realizmus az alkotók elé állít, elhanyagolta, elfelejtette a művészetet, amely az igazság ábrázolásának egyetlen eszköze, személyeit a valótlán fehér-fekete séma szerint alakította, a darab cselekményét pedig élettelené, a valóságtól idegenná tette.

Hikmetnek, kétségtelenül, jókora bátorságra volt szüksége, hogy megírja és megjelentesse darabját. Egy olyan irodalomban, amely nem rendelkezik autonómiával, kénytelen volt léptenyomon jóakarata bizonyítani, hisz egy egész korszakot, egy szellemet kívánt bemutatni, és elhitetni az emberek hihetetlen változásait. Szidni, dicsérni, megróni, javítani akart egyszerre, s habár mi jól tudjuk, hogy ott nagyon sok olyan eset volt, amilyenről Híkmet darabja szól, mégis érezzük az önkényes konstrukciót; azt is, hogy az író óvatosan elkerült minden komolyabb összeütközést, mindent, ami válódhat, s azt is, hogy mindenáron mentegőzni és menteni akar. Voltak Petrovok, voltak Szalmakalapos és Sapkás emberek, titkárok, élt, személyesen is Iván Ivánovics, a Mefisztó, a megrontó (élt, és meghalt, és fel szokott támadni), de távolról sem voltak olyanok, amilyeneknek Híkmet bemutatja őket; messze vannak a valóságtól, túlságosan papirosszerűek, a szocialista realizmus előírásai, engedélyei, dekrétumai szerint készültek. Azok a dramaturgiai és technikai „újítások”, amelyeket darabjában alkalmaz, más színpadokon már rég nem újdonságok, itt pedig egyáltalán nem teszik jóvá a darab hibáit, nem segíthetnek alapjában művésziellen jelenlegén.

Komédiának is mondhatnánk Híkmet színdarabját, ha nem volna tragikus. Tragikus, mert egy társadalmi rendszerben fejt felülő elembertelenedés folyamatát mutatja be, s tragikus mint művészi megalkuvás, fegyverletétel egy hibás politikai felfogásból született, minden művészi elemet nélkülöző irodalmi elv előtt.

Miodrag Djurdjević: *Dozivanje himera*. NOLIT kiadás, Beograd, 1958. — Miodrag Djurdjevićot eddig elbeszéléseiből és színdarabjából ismertük; most jelent meg első hosszabb prózai kísérlete, a *Dozivanje himera*.

A második világháború idején, a megszállott Beogradban, a rendőrség kihallgat egy asszonyt. Férje — volt férje, mert válófélben van tőle — illegálisba vonult, de a hatóságok elfogták, s most akarják bizonyítani személyazonosságát. Ezért faggatják az asszonyt, ezért túrja fel intim életét a nyomozó, ezért veti alá szörnyű szellemi kínzásnak. Volt férjével is szembesítik. Az asszony tagad, a férfi nem vall. Hiába szedik elő a detektívek minden tudásukat, ezerszer kipróbált és bevált furfangjukat: ők ketten, a férfi és az asszony, akármilyen meszsziire is kerültek egymáshoz, habár nézetek, szerelmek, harcok, világok választják el őket, most, a szorongattatás és megpróbáltatás tragikus pillanatában egyetlen, bevehetetlen várrá forrtak össze. Legkevésbé a múlt kapcsolja őket egymáshoz, inkább azok, akikkel szemben állanak: a közös ellenség.

Az asszonyt, ügyvéd-barátjának intervenciójára, kiengedik, a férj idegen néven, élő rejtélyként, bent marad, s várja bizonytalan (vagy már nagyon is bizonyos) sorsának beteljesedését.

Eleinte kissé vonatottan halad a regény, később, minél jobban benyolódik a történet, annál dinamikusabb, fordulatosabb lesz. Az író tud feszült légkört teremteni, a feszültséget fokozni, de fékezni, megvárakoztatni is, anélkül, hogy csalódást okozna az olvasónak. Djurdjević az asszony vívódásait belső monológgal ábrázolja, sokszor megrázó erővel. A párbeszédék introspekciónál bontakoznak ki, s erre épül maga a cselekmény is, melyet Djurdjević egyszerűen szerkesztett meg. Néha, mégis, jelentéktelen részletek taglalásánál, a kellőnél tovább időzik, s elveszithetjük a történet fonalát, szem előtt téveszthetjük a lényegét, mintha mellékes kérdések kerülnének előtérbe.

A *Dozivanje himera* aligha szerez magának sok olvasót. De Djurdjević bebizonyította vele, hogy ért a nagyobb terjedelmű művek technikájához, stílusában következetes tud maradni, s hiszszük, hogy következő lépése már a ki-forrott írói egyéniség lesz.

Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg. Szerbre fordította Faik Dizdarević. Svjetlost kiadás, Szarajevó, 1959. — Nem tudom, gyerekfajjal vagy felnőttek szemével kell-e ezt a könyvet olvasni. Mert kicsiknek valóság, nagyoknak költészet; mesének is mese, de manók, tündérek, boszorkányok, sárkányok nélkül. Helyükbe egy parányi bolygóról a Földre szállt kis herceg lép. Végigjárja a világot, beutazza a csillagokat, mint a gyerekek álmukban, gyűjti a tapasztalatokat, ismereteket, olyan természetes, nyílt, bölcs és önzetlen, akár a kisgyerekek. Olyan hű kis virágjához, hogy itt hagyja a földön porhüvelyét, s visszatér a B 612-es aszteroida. Mi azonban itt maradunk, s nincs egyetlen tükénk sem, amely megvédené bennünket.

Ezért menekülünk aztán az ilyen könyvekhez, amelyek olyan melegek, mint az anyai szív.

Saint-Exupéry, a hősi halált halt pilóta és halhatatlan francia író kicsiknek és nagyoknak alkotta ezt a művet. A gyerekeknek mesét adott, nekünk ismeretlen tájakat tárt fel: a gyermekek lelkét, jóság, szépség és bizalom termőföldjét. Ezért kell ezt a könyvet kétszer elolvasni: öt éves és ötvenöt éves korunkban. Először, hogy csodálkozzunk az életen és a felnőtteken, másodsor, hogy megértsük őket és a gyerekeket is.

Grozdana Olujić: Izlet u nebo. Narodna prosvjeta kiadása, Szarajevó, 1958. — Még mindig nagyon kevés a jelenleg foglalkozó regény a jugoszláv irodalomban. A mai élet számtalan jelenségét, a ma élő ember létproblémáit, úgy látszik, a későbbi korok alkotóinak hagyják írónk; pedig az életet, a valóságot könnyebb a helyszínen megismerni, mint poros, megsárgult iratokból. Grozdana Olujić egyike azoknak a bátraknak, akik tudják, hogy nem lehet és nem szabad késlekedni. Már ma írni kell a máról. Regénye, melyet eléggé eredményesen igyekezett modern, filmszerű ábrázolásmóddal megírni, egy belgrádi egyetemista lányról szól. A lány az élet egyik mellékvágányára kerül a főváros emberbolyában. Jelszava: „Miért ne?”, s ennek nevében, mondhatnánk, csupán nemi életet él: a nemiség előtt minden háttérbe szorul nála. Helyzetét nem fogja fel tragiku-

san, csak a hiábavalóság érzése jelenik meg benne néha, de a lelkiismeret-furdalásig már nem jut el. Inkább a lemondást, az élet értelmetlenségének érzését engedi felszínre kerülni. Önmagától menekül másokhoz, s eközben nemcsak önmagától, hanem a többiektől is elidegenedik. Csak amikor befejeződik ez a „kirándulás a mennyországba”, csak gyermekével méhében látja meg, ismeri fel azt a másik partot, amelyet addig nem, de talán azután megtalált.

Grozdana Olujić könnyedén, rutinosan ír. Látszik, hogy állandó foglalkozása nem engedi meg a behatóbb stilisztikai megmunkálást, nem érett meg benne teljesen a művészi gondosság, s ezért regényében a művészi és újságírói stílus egyaránt megtalálható. Írói példaképeinek hatására költői elemeket is használ regényében, képei azonban nagyrészt megszokottak, általános sablon szerint készültek.

Közismert dolog, milyen rövid idő alatt írta meg könyvét Grozdana Olujić; ennek tulajdonítjuk, hogy néhány regény, elbeszélés vázlatát zsúfolta össze, szinte távirati stílusban. Igen, ha kevés az időszerű témával foglalkozó mű, akkor egy könyvben mindent el szeretnénk mondani. Hátha a másodikat már nem is írjuk meg.

Miloš I. Bandić: Vreme romana. Prosveta kiadás, Beograd, 1958. — Rendkívüli könyv. Egy fiatal kritikus arra vállalkozott, hogy a jugoszláv regényirodalom öt termékeny, gazdag évét mérlegre tegye. Könyvében összegyűjtötte negyvenhat 1950—1955 között megjelent regényről írt kritikáját.

Állásfoglalását elsősorban a megaluvás elleni kíméletlen harc jellemzi. Csak egy tekintélyt ismer: a művészi értéket. Ha ezt nem találja meg a könyvben, ítélete megfellebbezhetetlenül negatív, mint Desanka Maksimović regényének esetében, sőt el is tudja temetni a bírált művet (Bogdan Čiplić, Stevan Jakovljević regényei). Persze, vannak Bandićnak egészen téves nézetei, megállapításai. Habár többször meggyőződhetünk pártatlanságáról, igazságosságáról (Lalić, Kaleb esetében), egészen érthetetlen, mennyire nem érzi, s épp ezért marasztalja el Dobrica Čosić Gyökereit.

Bandić nem fél kimondani véleményét, ha negatív, ha pedig meg van elé-

gedve a művel, nem sajnálja tőle az elismerő szavakat. Lankadatlanul küzd a szürkeség, középszerűség és dilettantizmus ellen. Nem tűri a szellemi sötétséget, elnyomást, hazugságot, konvenciókat, primitivizmust. Sohasem azt nézi, ki a regény szerzője, hanem hogy mi van a könyvben. Az érdekl, megtalálja-e benne az összhang keresését, az ő ideáljait, mert, némi túlzással, a regényt tartja az irodalom fejlettsége fokmérőjének. Ennek alapján jut arra a meggyőződésre, hogy a vizsgált korszak különös helyet foglal el az újabb jugoszláv irodalomban, hogy érettséget jelent, legkiemelkedőbb művei Davičo *Pesma*, Božić *Kurlani* és *Neisplakani* és Konstantinović *Daj nam danas* című regénye.

Bandić kritikai módszere a művek tartalmi és formai magyarázata. Ez azt jelenti, hogy a regény tartalmának, mondanivalójának pszichológiai, gnoszeológiai és szubsztanciális vizsgálata mellett a mű stílusát, nyelvét és szerkezetét is megvilágítja. Nem öncélúan végzi ezt a munkát, s ha helyenként szörszálhasogatóként hat, végeredményben mégis az a szándéka, hogy az alkotást közelebb vigye az olvasóhoz.

Mondtuk, rendkívüli ez a könyv. Hozzátennénk még, hogy a jugoszláv irodalomnak, mai szakaszában, minél több olyan könyvre van szüksége, mint a „Vreme romana” és minél több olyan felkészült, a tiszta és szabad irodalomért síkraszálló kritikusra, mint Miloš Bandić.